

Izlaganje sa znanstvenog skupa
UDK 349 + 30.504 + 621.039 + 321.74(497.1)

Alternativni interesi

Inge Perko—Šeparović

Fakultet političkih nauka, Zagreb

Sažetak

Alternativni interes autorica određuje kao interes što je usmjeren na radikalnu promjenu stanja. Kao objektivni interes, on je opsegom globalan. Okviri agregacije alternativnoga interesa ovise o mjeri u kojoj on postaje subjektivnim interesom. Pokušaji artikulacije i agregacije alternativnoga interesa suočuju se s otporom nosilaca tzv. institucionalnih interesa, kao i onih koje su oni uspjeli izmanipulirati. Analizirajući ustavnopravne mogućnosti artikulacije alternativnoga interesa u jugoslavenskom društvu, autorica zaključuje da su one prvenstveno lokalno locirane, premda je riječ o interesu najšireg kruga subjekata. Najbolji primjer za to jest način donošenja odluke o smještaju nuklearne elektrane Prevlaka. Odluku je donio Sabor SR Hrvatske na temelju mišljenja Skupštine općine Dugo Selo. Razmatrajući taj način odlučivanja, kao i ekonomsku, ekološkijsku, političku i dr. opravdanost nuklearnih projekata uopće, autorica se zalaže za preispitivanje i promjenu odluke o smještaju nuklearne elektrane u Prevlaci.

(1) *Pojam interesa i pojam alternativnog interesa*

»Ako postoje riječi stvorene da zavedu, onda je to i riječ 'interes'«. ¹

Veliki Oksfordski rječnik engleskog jezika* konstatira na početku teksta kako je mnogo toga mutno u povijesti ove riječi, a zatim nabraja 11 osnovnih značenja riječi »interes« i još pet značenja glagola »to interest«. U *Random House* rječniku engleskog jezika navedeno je 16 značenja riječi »interest« i 4 značenja glagola »to interest«.²

* Uzeli smo rječnik engleskog jezika jer se u njemu našao najveći broj značenja riječi interes.

1 E. Pusić, »Razvedenost i povezanost«, *Bibliotheca Encyclopaediae Modernae*, Zagreb 1974, str. 22.

2 *The Oxford English Dictionary* (Oxford, At the Clarendon Press, 1933), Vol. V, str. 393—394; *The Random House Dictionary of English Language*, Random House, New York 1971, str. 741.

Različiti leksički aspekti izraza »interes« mogu se, u krajnjoj liniji, svesti na razlikovanje između dvije osnovne dimenzije: psihološkog procesa zainteresiranosti i objekta interesa, odnosno subjektivnog procesa i objektivnog stanja. Tako MacIver predlaže »da se jasno razlikuju stavovi i stanja svijesti, u jednu ruku i objektivni prema kojima su ta stanja upravljena, u drugu ruku«.³

Racionalnost kao dominantna karakteristika modernog vremena, i to prvenstveno ekonomska racionalnost, može objasniti zašto se u određenju interesa, kao jednog od glavnih pojmova društvenih nauka, pojavljuje »tendencija da se interesom zovu racionalno-utilitarističke orijentacije na vlastitu, u prvom redu materijalnu korist, a da se iz toga pojma isključe motivi koji proizlaze iz raznovrsnih iracionalnih izvora. Racionalnost je, po pretpostavci, objektivna, s neznatnim intersubjektivnim varijacijama, dok na području iracionalnog nema takve stabilnosti i usporedivosti.«⁴

Iako se, dakle, radi o subjektivnoj interpretaciji interesa, ekonomska racionalnost je kategorija koja je najdirektnije vezana uz objektivne situacije, tj. ekonomske zakone koji djeluju mimo volje pojedinca. Na objektivnu situaciju direktno se nadovezuje pojam objektivnog interesa koji »i nije drugo do skup takvih određenih okolnosti koje postoje u vanjskom svijetu i mogu se ustanoviti i intersubjektivno provjeriti, a utječu na motivaciju i time na ponašanje dovoljno velikoga broja pojedinca da bi to bilo značajno u razmjerima društva«.⁵

Objektivni interes odnosi se na okolnosti u vanjskom svijetu koje unapređuju ili štite određenu društveno prihvaćenu vrijednost u korist nekog pojedinca ili u korist manje ili veće grupe. Krug osoba na koje okolnosti u vanjskom svijetu djeluju na isti način u smislu unapređenja i zaštite neke društveno prihvaćene vrijednosti — u njihovu korist — određuje opseg tzv. zajedničkog interesa.

Da li postoje ili ne postoje svjesne orijentacije koje bi odgovarale objektivnim interesima, posebno je i isključivo empirijsko pitanje.

Među osnovnim funkcijama političkih sistema nalazi se proces konverzije putem kojega se interesi formuliraju odnosno artikuliraju i povezuju odnosno agregiraju u alternativne programe akcije. Sve donedavna interesi su se javljali na političkoj sceni u vidu zahtjeva za dodjelom dobara i usluga ili pak za regulaciju ponašanja, za participaciju u političkom sistemu, za komunikaciju i informaciju.⁶ Ovi zahtjevi mogu se, u krajnjoj liniji, tumačiti kao zahtjevi odnosno interesi kojima je cilj *redistribucija odnosno promjena* odnosna moći unutar zadanih parametara vrijednosnog sustava u kojem dominiraju materijalne vrijednosti, a poimanje progressa je svedeno na isključivo jednu, tj. ekonomsku dimenziju u smislu ekonomskog rasta.

U novije vrijeme pokazalo se, međutim, da ekonomski rast nije doveo do obećanoga općeg blagostanja nego, upravo obratno, do globalne krize.

Globalna kriza određena je stalnim opadanjem kvalitete života u svim dijelovima svijeta što otvara problem preživljavanja ljudske vrste. Globalna

3 R. M. MacIver, »Interests«, u: *Encyclopaedia of the Social Sciences*, MacMillan 1933, Vol. 7, str. 145.

4 E. Pusić, *op. cit.*, str. 25.

5 E. Pusić, *op. cit.*, str. 27.

6 G. A. Almond i G. B. Powell, J., *Comparative Politics — A Development Approach*, Boston and Toronto, Little Brown and Co., str. 25—26.

kriza manifestira se kroz opasnost od nuklearnog rata, oštećenja zemljine biosfere, iscrpljivanja prirodnih izvora sirovina i energije, masovne gladi i siromaštva.

Situacija globalne krize dovodi do preispitivanja vrijednosnih orijentacija i ciljeva sistema. Kao posljedica ovih preispitivanja javlja se redefinicija progressa i ideologije rasta koja dobiva kvalitativno (u smislu humanog) umjesto kvantitativnog određenja. Tako redefinirane vrijednosti — koje se nalaze izvan konteksta materijalnih vrijednosti te naglašavaju kvalitetu nasuprot kvantiteti — mogli bismo nazvati *alternativnim vrijednostima*, a interes koji stoji iza njih u smislu unapređenja i zaštite alternativnih vrijednosti — *alternativnim interesom*.

(2) Artikulacija alterativnog interesa

U svijetu se alternativni interes u smislu svjesne orijentacije artikulirao kroz ekološki pokret kao međunarodno i međudisciplinarno grupiranje u kome znanstveni radnici uzimaju pravo da dovedu u pitanje tradicionalno usvojeno poimanje racionalnosti u smislu instrumentalne racionalnosti — prosuđujući svoj rad neovisno o kriterijima uspjeha ili promašaja koje je nametnuo sistem. Znanstvenici se podvrgavaju novim moralnim ocjenama* i preuzimaju inicijativu u traženju novih političkih saveznika u građenju mostova s najširoom javnošću.

Iako pripadnici ekološkog pokreta predstavljaju više ili manje marginalnu pojavu u okviru dominantnog sistema, interes koji izražavaju *objektivni je interes svakog pojedinca* na našoj planeti. Radi se, naime, o odnosu između objektivne situacije u vanjskom svijetu — globalne krize, koja se može ustanoviti i intersubjektivno provjeriti i općeprihvaćene društvene vrijednosti — održanja života ove i budućih generacija — u kojem objektivna situacija najneposrednije ugrožava ljudsku egzistenciju. Alternativni interes usmjeren je na radikalnu promjenu situacije. On je kao objektivni interes ujedno i zajednički interes svih ljudi ove planete. Prema tome, alternativni interes kao objektivni interes ima opseg globalnog interesa.

Širina okvira agregacije alternativnog interesa ovisi o mjeri u kojoj postoje svjesne orijentacije koje bi odgovarale objektivnom interesu, odnosno o mjeri u kojoj alternativni interes postaje subjektivnim interesom. Pod subjektivnim interesom podrazumijevamo »stanje svijesti pojedinca odnosno pojedinaca koji smatraju da određena situacija, za koju misle da postoji, ostvaruje odnosno zaštićuje neku njihovu osobnu vrijednost«. ⁷ Ako postoji svijest o situaciji globalne krize koja dovodi u pitanje egzistenciju naše planete, može se očekivati da će ona djelovati na akciju mnogih subjekata koja smjera promjeni situacije. Tako se iz situacije globalne krize može očekivati osnovna reorijentacija ljudskih interesa u smislu alternativnog interesa, koji pak traži radikalnu promjenu situacije u smislu promjene društvenih vrijednosti, ciljeva i struktura.

* Tako je, primjerice, 1969. godine osnovano »British Society for Social Responsibility in Science« — BSSRS (Britansko društvo za socijalnu odgovornost znanosti). Vidi u: C. Ackroyd i dr.: *The Technology of Political Control*, Penguin Books, 1977, str. 12.

⁷ E. Pusić. *Samoupravljanje*, Narodne novine, Zagreb 1968, str. 66.

Alternativni interes možemo interpretirati u smislu Galtungova određenja bazičnih materijalnih i nematerijalnih potreba. Po Galtungu je, naime, dosadašnji razvoj osigurao zadovoljenje bazičnih i nebazičnih materijalnih potreba svjetske elite, a nije uspio zadovoljiti bazične materijalne i nematerijalne potrebe najvećeg dijela čovječanstva, potičući eksploataciju, ovisnost, mrvljenje, marginalizaciju, dijeljenje, a da se i ne spominju ekološki užasi. U bazične materijalne potrebe uključuje: hranu, odjeću, zaklon, medicinsku skrb, obrazovanje, sredstva saobraćaja i veza, a u nematerijalne: stvaralaštvo, identitet, samostalnost, solidarnost, participaciju i integraciju. Promjene bi, prema sudu Galtunga trebale početi s promjenama u strukturi zajednice, jer se one, iako teško, mijenjaju lakše od ljudskih potreba i zakona prirode.*

Galtung je prvenstveno koncentriran na mogućnosti i načine transformacije društvenih struktura koje će biti u skladu sa stvarnim potrebama čovjeka i osiguranjem ravnoteže ekosistema. Galtung na kraju upozorava kako je suvišno isticati da se sve te promjene mogu ostvariti bez društvenih borbi, pri čemu bi odlučujuća uloga trebala pripasti lijevici u alpha strukturama, koje bi mogle poslužiti kao katalizatori strukturnih promjena, pa zaključuje da »izgledi za jednu humaniju mješavinu alpha i beta struktura nisu loši na kratki rok i vrlo su dobri za duži rok«. I dok Galtung govori o borbi i lijevici kao jednoj strani u toj borbi, on uopće ne spominje tu drugu stranu i olako zaključuje da šanse za promjene nisu male. Znači li to da druga strana nema veliku moć ili možda nije posebno zainteresirana za održanje statusa quo?

Nasuprot takvome tumačenju, smatramo da će nastojanja da se artikulira i agregira alternativni interes naići na oštra suprotstavljanja svih nosilaca tzv. institucionalnih interesa, tj. onih čiji su interesi najizravnije povezani s održanjem postojećih socijalnih struktura. S druge strane, afirmaciji alternativnog interesa suprotstavljat će se i svi oni koje su nosioci institucionalnog interesa uspjeli izmanipulirati tehnokratskom ideologijom prema kojoj su znanost i tehnologija panacea za sve probleme, gdje dolazi do savršenog spajanja neograničene moći i dobrote i kojoj se svi dobrovoljno podvrgavaju zato što izmiruje sve socijalne konflikte. Vremenski, tehnokratska je ideologija orijentirana na sadašnjost i neposrednu budućnost, te raskida svaku vezu s transcendentnim orijentacijama, upućujući masu da je razumni način života —

* On razlikuje u osnovi dva tipa strukture: alpha, koji karakterizira vertikalni odnos, i beta, koju karakterizira horizontalni odnos. Ističući pozitivne i negativne osobine oba tipa strukture, Galtung u prilogu alpha struktura navodi njihove sposobnosti da djeluju u smislu izjednačavanja asimetrija do kojih dolazi zbog svjetske ekonomske geografije, prirodnih katastrofa i sezonskih varijacija, manje vjerojatnosti stagnacije i manje kontrole nad pojedincima. Osnovni prigovor protiv alpha struktura je nemogućnost da se unutar njih zadovolje bazične nematerijalne potrebe pojedinca (što je, ujedno, argument u korist beta struktura). Osnovna formula, prema Ealtungu, bila bi modifikacija i slabljenje alpha struktura na svim nivoima na kojima se nalaze: lokalnim, nacionalnim i internacionalnim, njihovim pretvaranjem u horizontalnu mrežu korporacije. Istovremeno bi se u alpha strukturu ugrađivale beta jedinice. U toj kombinaciji beta strukture bi postale osnovne socijalne jedinice, dok bi se alpha strukture javljale kao neka vrsta podupiruće infrastrukture. Dokazanu tendenciju alpha struktura prema ekspanzionizmu moralo bi se nastojati nadvladati reorijentacijom ekspanzionizma prema onom što je u čovjeku, potičući njegov rast.

8 J. Galtung, *Development, environment and technology — Towards a technology for self-reliance*, United Nations, New York 1979, str. 43—48. i naročito 49.

potrošnja omogućena sve višim standardom, tražeći od ljudi da prosuđuju na osnovi svog iskustva i pozivajući ih da gledaju oko sebe.⁹

Kraj dugotrajnoga poslijeratnog privrednog buma i ulazak u novu ekonomsku krizu zaoštavaju socijalnu polarizaciju i navode na sve češće korištenje direktne represije radi održanja kapitalističkog sistema. Time se povećavaju šanse demistifikacije ideologije rasta kod velikog broja ljudi, čime bi bila otklonjena zapreka da se alternativni interes artikulira kao subjektivni interes najvećeg dijela stanovnika ove planete.

(3) *Alternativni interes u samoupravnom sistemu*

Samoupravni sistem trebao bi, s obzirom na proklamirane humanističke vrijednosne orijentacije, olakšati i ubrzati artikulaciju alternativnog interesa. Jednim dijelom to je učinjeno ustavnom garancijom prava čovjeka na zdravu životnu okolinu. Tako se u osnovnim načelima kako saveznog, tako i republičkog ustava iz 1974. nalaze praktički identične odredbe: »Radi zaštite i unapređenja čovjekove okoline radni ljudi i građani, organizacije udruženog rada, druge samoupravne organizacije i zajednice te socijalističko društvo osiguravaju uvjete za očuvanje i unapređivanje prirodnih i drugih vrijednosti čovjekove okoline koje su od interesa za zdrav, siguran i djelotvoran život te rad sadašnjih i budućih generacija« (*Ustav SRH, osnovna načela VI, stav 11 ili Ustav SFRJ — osnovna načela V, stav 6*). Istovremeno, savezni ustav iz 1974. u čl. 192. i republički u čl. 276. garantiraju pravo čovjeka na zdravu životnu okolinu i propisuju dužnost društvene zajednice da osigura uvjete za ostvarivanje tog prava. Daljnja elaboracija tog prava u stanovitoj je mjeri ambivalentna. *Ustav SRH* ističe među pravima i dužnostima općine naročito *uređenje i osiguranje zaštite i unapređenja čovjekove okoline*, čime određuje primarnog nosioca funkcije zaštite i unapređenja okoline (čl. 169); u mjesnim zajednicama je, u okviru funkcije odlučivanja o ostvarivanju zajedničkih interesa i solidarnom zadovoljavanju zajedničkih potreba, posebno istaknuto područje zaštite čovjekove okoline (čl. 157, stav 2). Tako je određeno da veći dio aktivnosti u zaštiti i unapređenju čovjekove okoline bude koncentriran na osnovnu užu društveno-političku zajednicu, čime je *potencijalna artikulacija i agregacija alternativnog interesa prvenstveno lokalno locirana*, iako se u pitanjima zaštite i unapređenja čovjekove okoline radi o interesima najšireg kruga subjekata. Najbolji primjer za to jest slučaj donošenja odluke o smještaju nuklearne elektrane Prevlaka, koju je donio Sabor SRH 1984. po pretходно pribavljenom mišljenju Skupštine općine Dugo Selo. Zakon o mjerama za zaštitu od jonizirajućih zračenja i za sigurnost nuklearnih objekata i postrojenja (*Narodne novine*, br. 18/81) u čl. 4. propisuje da se razmještaj nuklearnih objekata i postrojenja na teritoriju Republike utvrđuje prostornim planom Republike. Kako u SR Hrvatskoj nije bio donešen prostorni plan, Sabor je donio posebnu odluku po pribavljenom mišljenju Skupštine općine na čijem se području predviđa izgradnja nuklearnog objekta ili postrojenja, a na osnovi »posebne studije kojom se utvrđuju granice dopuštenosti ugrožavanja života i zdravlja čovjeka i zaštite čovjekove okoline na teritoriju Republike i susjednih republika i autonomnih pokrajina« (čl. 32. st. 1. istog

⁹ A. Gouldner, *The Dialectic of Ideology and Technology*, The MacMillan Press, London and Basingstoke 1976, str. 262.

Zakona). Izvršno vijeće Sabora odredilo je Republički komitet za energetiku, industriju, rudarstvo i zanatstvo kao nosioca studije. Isti Komitet osnovao je i stručnu komisiju za verifikaciju studije. Tako u ovoj odluci nailazimo na stanovite povrede principa koji bi se morali poštovati da je bio donešen prostorni plan. Naime, prema čl. 5. *Zakona o prostornom planiranju i uređivanju prostora* (NN, br. 54/80) društveno-političke zajednice (u ovom slučaju Republika) dužne su pri utvrđivanju i provođenju politike uređivanja prostora osigurati *sudjelovanje svih korisnika prostora*. Osim toga, prostorni plan mora (čl. 38) utvrditi osobito vrijedna područja i ugrožene dijelove čovjekove okoline kao i mjere zaštite i saniranja tih područja, s jedne strane, kao što u prostornom planu posebne namjene moraju biti određene granice dopustivosti ugrožavanja čovjekove okoline na području zahvata plana (čl. 36), s druge strane.

Tako se u konkretnom slučaju donošenja odluke o smještaju nuklearne elektrane na lokaciji Prevlaka na području općine Dugo Selo sudjelovanje svih korisnika prostora svelo na pribavljanje mišljenja Skupštine općine Dugo Selo. Kako iz rezultata empirijskih istraživanja delegatskog sistema znamo da veći dio stvarnog utjecaja nije koncentriran u skupštinskim tijelima društveno-političkih zajednica, možemo pretpostaviti da je i tu odluku stvarno donijela neka uža grupa. No, čak da je u slučaju ove odluke i prethodila najintenzivnija konzultacija između delegata Skupštine općine Dugo Selo i njihove delegatske baze, ostaje činjenica da najširi krug korisnika prostora nije bio uopće konzultiran, a još je manje mogao o tome odlučivati. Pri tome mislimo posebno na grad Zagreb, odnosno općine koje ulaze u sastav njegove zajednice općina. Grad Zagreb već po čl. 39 *Zakona o prostornom planiranju i uređenju prostora* predstavlja osobito vrijedno područje, jer je u smislu st. 3. istog člana, »spomenički kompleks, povijesna sredina i urbanistička cjelina«, pa se kao takav nalazi »pod posebnom zaštitom radi očuvanja prirodnog izgleda ili njihovog povijesnog i kulturnog identiteta i omogućavanja njihovog korištenja i unapređivanja za potrebe sadašnjih i budućih generacija«. Iako zakon nije precizirao što znači »posebna zaštita«, sigurno je da su u odlučivanju o mjerama kojima se ona osigurava trebali sudjelovati svi zainteresirani. U konkretnom slučaju to bi, vjerojatno, rezultiralo negativnom odlukom, tj. odlukom kojom se ne može odobriti lokacija Prevlaka za izgradnju nuklearne elektrane na udaljenosti manjoj od 30 km od gradskog područja.

Odlukom su bili utvrđeni uvjeti uređenja prostora, u skladu s posebnim uvjetima zaštite okoline koje, s obzirom da su nuklearne elektrane objekti od značaja za Republiku,* određuju republički organi nakon pribavljene studije o utjecaju objekata na stanje čovjekove okoline. Posebnu studiju na temelju zaključka Izvršnog vijeća Sabora od 6. rujna 1983. izradila je Zajednica elektroprivrednih organizacija Hrvatske, a već 11. lipnja 1984. tu je studiju verificirala stručna komisija.

Ubrzo nakon donošenja te odluke donešen je »Pravilnik o izradi studije o utjecaju na okolinu« (NN br. 31/84 od 7. kolovoza 1984) kojim se predviđa izrada prethodne i konačne studije o utjecaju na okolinu, s tim što se konačna studija izrađuje na bazi prethodne studije i rezultata dobivenih programom istraživanja. Pri tome nam se čini posebno značajnom odredba čl. 25. Pra-

* »Pravilnik o objektima koji su od važnosti za Republiku« (Narodne novine, br. 45/1982).

vilnika prema kojoj se u »svrhu ocjene studije provodi i javna rasprava za svaku fazu studije. Iznimno javna rasprava se može organizirati samo za konačnu studiju ukoliko tako zaključi stručna komisija za ocjenu studije. Javnu raspravu organizira SSRN Hrvatske odgovarajuće društveno-političke zajednice, a vrijeme trajanja je najmanje mjesec dana. Konačnu ocjenu studije utvrđuje stručna komisija nakon provedbe javne rasprave o studiji«.

Tako je konkretna odluka donešena na ishitren način, ne poštujući odredbe *Zakona o prostornom planiranju*, koje se odnose na sudjelovanje svih korisnika u utvrđivanju i provođenju politike uređivanja prostora, a koje su se analogijom trebale koristiti u donošenju odluke što se donosi prije odluke o prostornom planu, čiji bi sastavni dio inače predstavljala. Tako bi bila omogućena najšira artikulacija i agregacija alternativnog interesa. U istom smislu djelovala bi i provedba javne diskusije, koja u tom trenutku još nije bila obavezna, na osnovi izričite pravne norme, ali je svakako jedna od najsigurnijih metoda osiguranja sudjelovanja svih korisnika prostora u utvrđivanju i provođenju politike uređenja prostora.

Vidimo, dakle, da postojeća rješenja normativnog modela, iako, s jedne strane, donekle naglašavaju lokalni okvir artikulacije i agregacije alternativnog interesa, s druge strane otvaraju i mogućnost njegove najšire artikulacije i agregacije. U donošenju konkretne odluke o lokaciji nuklearne elektrane Prevlaka, upravo te odredbe koje omogućavaju široku artikulaciju i agregaciju alternativnog interesa nisu se dovoljno poštovala.

S druge strane, postojala je mogućnost masovnog aktiviranja pojedinaca kako u slučaju konkretne odluke, tako i svim drugim odlukama koje se tiču alternativnog interesa, a što proizlazi iz sistema tzv. društvene samozaštite. »Društvena samozaštita, kao funkcija samoupravnog društva i osnova njegove sigurnosti, jeste *sistem mjera i aktivnosti* što ih organizirano poduzimaju radni ljudi, građani, osnovne organizacije udruženog rada, mjesne zajednice, samoupravne interesne zajednice i druge samoupravne organizacije i zajednice, društveno-političke i druge organizacije te društveno-političke zajednice« (čl. 2. »Zakona o osnovama društvene samozaštite« — NN, br. 8/76) radi zaštite svih proklamiranih vrijednosti samoupravnog sistema, među kojima se posebno ističe zaštita čovjekove okoline.

Stvarno aktiviranje svih subjekata nailazi na zapreke tradicionalnog obrasca političke kulture, koji karakteriziraju pasivnost i nedovoljna informiranost. K tome treba dodati informiranje ili, bolje, manipuliranje poluistinama. Tako često nastupaju masmediji, ali i eksperti koji nastupaju kao instrumenti institucionalnog interesa. Zbog toga bi bilo posebno značajno da se u okviru javne diskusije organizirano prezentiraju mišljenja eksperata koji zastupaju suprotna gledanja prije donošenja odluka koje se tiču zaštite alternativnog interesa.

Nedopustivo je, naime, manipulirati javnošću izjavama o tome kako su nuklearne elektrane nužnost, a rizici vezani uz njihovo funkcioniranje neznatni.

Naša se zemlja nalazi među onim državama koje su prihvatile nuklearnu energiju kao moguću alternativu energiji iz fosilnih goriva.

Nuklearna energija svakako izaziva najviše nesuglasja. Na jednome polu nalaze se oni koji s neograničenim optimizmom gledaju na mogućnost upotrebe nuklearne fizije i fuzije, slijede oni koji joj daju ograničenu podršku,

dok se na drugome polu nalaze protivnici njezine upotrebe. Alternativni interes zahtijeva da odlukama o uvođenju nuklearnih elektrana prethodi javna rasprava u kojoj bi se iznosili svi argumenti »za« i »protiv« korištenja nuklearne energije, na osnovi kojih bi se najšira javnost mogla izjasniti prihvaća li to uz najviši rizik, ne samo za sebe već i za slijedeće generacije.*

Jer, ti su rizici toliko veliki da je s njima gotovo nemoguće živjeti. Na žalost, o njihovoj veličini javnost je doznala postupno, a u određenim situacijama i prekasno. Istina o opasnostima koje nosi instaliranje i funkcioniranje nuklearnih elektrana brižljivo se čuvala od javnosti. No, dio istine ipak je otkriven, a i taj je dovoljan da pokrene javnost na suprotstavljanje izgradnji novih nuklearnih elektrana u raznim zemljama.

»Problem počinje od nepobitne činjenice da je atomska energija došla na svijet kao nusprodukt atomskog oružja«, smatra Barnet.¹⁰ Njezina primjena ovisi o trima pitanjima: sigurnosti, ekonomičnosti i djelotvornosti te na kraju, ali ne i manje važno, da li je tzv. »plutonijaska privreda« spojiva s demokracijom.

Najviše je sporova oko sigurnosti nuklearnih elektrana. Sigurnost se odnosi na same reaktore, prirodu i opseg nesreće, pouzdanost sigurnosnih uređaja, učestalost ljudskih grešaka, pravu prirodu zračenja malog intenziteta i problem odstranjenja nuklearnog otpada. Pristaše nuklearne energije u vladi i industriji daju za javnost netočne izjave kako bi je obmanule. Neugodne su se istine otkrivale tek u sudskim parnicama za slobodu informacija koje su vođene u SAD kada su od Komisije za atomsku energiju bili silom iznuđeni pravi podaci o vjerojatnosti da se atomski reaktor rastali, o teritoriju koji bi bio kontaminiran (radijus od 30—105 km) i broju ljudi koji bi umrli odmah ili naknadno.

Jednako velika ili čak i veća opasnost leži u odlaganju radioaktivnog otpada čija je radioaktivnost praktički neograničena u vremenu i pogađa sve buduće generacije. Potrebno je najmanje tisuću godina da bi radioaktivnost otpada pala na nivo radioaktivnosti koji izvorno posjeduje rudača, predmet nuklearne fuzije.¹¹

S druge se strane pokazalo da nuklearna energija nije tako jeftina kao što se mislilo kada je 1953. godine objavljen program »Atomi za mir«. Predlagачi su tada smatrali da će nuklearna energija biti »prejeftina da bi se naplaćivala«. ¹² Dogodilo se upravo obrnuto. »Godine 1977. bilo je oko 200 nuklearnih elektrana u svijetu, od čega ni jedna nije davala besplatno energiju.

* Najbolji primjer za to je slučaj Nizozemske, gdje su već 1974. pripadnici ekološkog pokreta (»environmentalists«) ponudili alternativni scenarij potrošnje električne energije u odnosu na vladin scenarij. Godine 1983. počela je javna diskusija na osnovi oba scenarija iz koje slijedi da Nizozemskoj nije potrebna nuklearna energija te da se ona treba oslanjati na druge decentralizirane, visokoefikasne tehnologije proizvodnje energije i voditi politiku samostalnosti u proizvodnji energije. (Bert D. Vieses i Daan Dijk: »Electric Power Generation Options for the Netherlands to 2000: an evaluation of Governments and environmentalists' scenarios«, *Energy Policy*, Vol. 13, br. 3, lipanj 1985, str. 230—243).

10 R. J. Barnet, *Mršave godine*, Globus, Zagreb 1983, str. 113.

11 C. Lenzer, C. Phipps, J. Valleix i J. Surrey, ed., *Energy and the Environment: Democratic Decision-Making*, The Macmillan Press Ltd, London and Basingstoke 1978, str. 65.

12 Citirano prema R. J. Barnet, *op. cit.*, str. 101.

U Francuskoj je cijena kWh električne energije iz nuklearnih elektrana u razdoblju od 1973. do 1977. porasla za dva i pol puta.¹³ S jedne strane, rasla je cijena urana kako je rasla potražnja. Istovremeno se pokazalo da raspoložive zalihe urana imaju lako saglediv kraj. S druge strane, najznačajniji faktor koji je problematizirao ekonomičnost nuklearne energije predstavljaju troškovi izgradnje: »Za izgradnju svih postojećih reaktora bilo je potrebno više vremena, a i cijena je bila mnogo viša nego što se na početku očekivalo. Problem velikih kapitalnih troškova i velikih zakašnjenja projekata pridonio je brojnim nedavnim otkazivanjima izgradnje elektrana. U posljednjih nekoliko godina industrija je najblaže rečeno pretrpjela priličnu ekonomsku stagnaciju.«¹⁴ »... program razvoja nuklearne energije ušao je u ekonomske i ekološke teškoće i čini se da Eldorado nuklearne energije nije u 1978. ništa bliži nego što je to bio 1965.«¹⁵

Nuklearna industrija nije odustala od traženja rješenja koja vode poboljšanju kako na planu ekološke sigurnosti, tako i na planu ekonomičnosti. Uvedena je metoda reprocesiranja otpada. Ali, postupak reprocesiranja oslobađa kripton u atmosferu i tritium u biosferu čiji efekti nisu u cijelosti poznati. Osim toga, postoji uznemiravajuća diskrepancija između kapaciteta izgrađenih reaktora i sposobnosti reprocesiranja otpadnog goriva. Druga predložena metoda za odlaganje radioaktivnog otpada — vitrifikacija — iako najviše obećava pokazuje se nedovoljno pouzdanom, jer se ne zna stabilnost staklenih blokova u koje se odlaže otpad, kao ni propusnost geoloških formacija u koje bi se stakleni blokovi zakopali.¹⁶

Porast cijene urana i ograničenost njegovih zaliha, dovela je do otkrića oplodnih i brzo oplodnih reaktora, kojima je potreban uranij u znatno manjim količinama. Tom se prilikom oslobađa plutonij, radioaktivna tvar koja ne postoji u prirodi. Zagovornici nuklearne energije tvrde da će sadašnja generacija toplinskih reaktora koje hlade voda i plin u narednih deset godina neizbježno ustupiti mjesto plutonijskom oplodnom reaktoru koji će se, vjerojatno, koristiti natrijem kao rashladnim materijalom.¹⁷ Podaci iz SR Njemačke pokazuju, međutim, da bi izgradnja takvog reaktora bila 8 puta skuplja od toplinskog reaktora.¹⁸

I upravo na oplodnom reaktoru zatvara se definitivno začarani krug nuklearne tehnologije. Bez obzira na cijenu samog reaktora, ekonomska se računica traži i nalazi u tome što oplodni reaktor stvara više cjepljivog (fisiibilnog goriva) nego što ga troši. No, time se problem sigurnosti akutno zaoštrava. »Njegov je proizvod, naime, plutonij 239, tvar mnogo otrovnija od urana, zapravo najotrovnija tvar ikad upoznata i zacijelo najustrajnija. Razvijeni sustav nuklearne energije zahtijevat će goleme količine plutonija. Plutonijevo vrijeme raspada je 24.000 godina, što zapravo znači da će opasni otrovi ostati na Zemlji za sve vijekove vjekova.«¹⁹ Bivši znanstveni istraživač a-

13 C. Lenzer i dr., ed., *op. cit.*, str. 65.

14 Barnet ističe kako su narudžbe za nove reaktore naglo smanjene s 41 u 1973. na nulu u 1977. R. J. Barnet, *op. cit.*, str. 109.

15 R. U. Ayres, *Nesigurna sutrašnjica*, Globus, Zagreb 1981, str. 364, 365 i 366.

16 C. Lenzer i dr., ed., *op. cit.*, str. 65.

17 C. Freeman i M. Jahoda, *Budućnost svijeta*, Globus, Zagreb 1980, str. 180.

18 *Ibidem*.

19 R. J. Barnet, *op. cit.*, str. 108.

meričke Komisije za atomsku energiju J. W. Gofman smatra da bi bilo dovoljno da samo trun plutonija pobjegne u atmosferu pa da se od raka u SAD može razboljeti novih 600 tisuća bolesnika godišnje, kao i da je dovoljan samo desetmilijunti dio plutonija iz opskrbe programa velikoga oplodnog reaktora da se napravi bomba koja će dignuti u zrak grad srednje veličine.²⁰

U plutonijskoj privredi nema nade u sigurnost i miran san dok ne bi bili sigurni da vlada drži pod kontrolom sve potencijalne teroriste, kriminalce i mentalno poremećene. Kao rezultat toga javile bi se snažna centralizacija i kontrola, tako da bi oni koji ulaze u plutonijsku privredu morali napustiti svaku nadu u mogućnost demokracije.

Direktor laboratorija za nuklearnu energiju u Oak Ridgeu, Alvin Weinberg, nazvao je program nuklearne energije »faustovskom pogodбом« s đavolskom tehnologijom. »Još valja vidjeti hoće li, poput Marloweova Fausta, čovjek biti posljednja žrtva vlastite oholosti, ili će se, poput Goetheova Fausta, pokajati u zadnji čas i tako izbjeći prokletstvo. Čini se da je sama pogodba zapečaćena i da se počinje ostvarivati.«²¹ Prema Ayresovu sudu, moćnu industrijsko-političku koaliciju koja krši svaki otpor svojim namjerama, posebno u zapadnoj Evropi i Japanu, mogao bi na tom putu zaustaviti samo veći nuklearni nesretni slučaj ili teroristička upotreba nuklearne bombe,²² dakle u pravo ono što bi trebalo po svaku cijenu izbjeći. Mogao bi ih zaustaviti i vrtoglavi porast cijena izgradnje reaktora.

Tako analiza svih slučajeva izgradnje nuklearnih elektrana u SAD pokazuje da troškovi stalno rastu s obzirom da se vrijeme izgradnje nuklearnih elektrana produljuje. To je povezano s pojačanom regulacijom. Tako se prosječno vrijeme izgradnje od 60 mjeseci krajem šezdesetih godina popelo na 100 mjeseci krajem sedamdesetih godina. Otvoreno je pitanje hoće li se taj trend zaustaviti ili ne. Prema modelu koji je uzeo u obzir učenje proizvođača nuklearnih elektrana moglo bi se očekivati da će vrijeme izgradnje iznositi oko 80 mjeseci za elektrane čija je izgradnja počela 1976. ili 1977. godine.²³

S druge strane, javljaju se upozorenja o nesigurnosti u odnosu na dugoročno izračunavanje troškova nuklearnih elektrana, s obzirom da tu nema dovoljno iskustva. Samo nekoliko elektrana nalazi se u pogonu 20-tak godina, dok većina radi tek 10-tak godina. Radi se o vremenu od 20—30, pa i više godina, tj. vremenu u kome je nuklearna elektrana u pogonu. Analize pokazuju da su stvarni kapitalni troškovi niskovodikovih reaktora od 1970—1982. rasli po godišnjoj stopi od 16⁰/₀, a stvarni troškovi reprocesiranja od 1970—1983. po godišnjoj stopi od 50—60⁰/₀. Troškove demontiranja nuklearnog postrojenja treba tek procijeniti. Za sada je kraj nuklearnog ciklusa — demontiranje postrojenja, baratanje i konačno odlaganje otpada — u eksperimentalnoj i predoperacionalnoj fazi. Prema prvim procjenama ti bi troškovi mogli iznositi od 20—200⁰/₀ troškova izgradnje postojenja. Prema sadašnjem stanju tehnologije fizije, čini se da ugovor o kreditiranju nuklearne energije mora imati rok od 50—170 godina, tj. »energiju koja se proizvodi danas trebat će

20 *Ibidem*.

21 R. U. Ayres, *op. cit.*, str. 366.

22 *Ibidem*.

23 M. A. Radlauer, D. S. Bauman i S. W. Chapel, »Nuclear Construction Lead Time: Analysis of Past Trends and Outlook for the Future«, *The Energy Journal*, Vol. 6, br. 1, 1985, str. 45—89.

platiti kasnije, da bi se suprotstavili neželjenim posljedicama proizvodnje nuklearne energije.²⁴

Svi ovi argumenti trebali bi biti predmet najšire javne diskusije, koja bi omogućila artikulaciju i agregaciju alternativnog interesa kao osnovu racionalne politike kako s obzirom na alternativne, humanističke orijentacije, tako i s obzirom na ekonomično trošenje sredstava koja nam stoje na raspolaganju.

Do sada to nije bio slučaj. Jedna nuklearna elektrana već je izgrađena. Za drugu je donešena odluka o lokaciji. U ovom trenutku zaustavlja nas nedostatak sredstava od same izgradnje nuklearne elektrane u Prevlaci. Treba li nam pomoći siromaštvo umjesto razuma? Kad ovaj tip tehnologije i ne bi prijetio totalnim uništenjem, on svakako prijeti totalnim osiromašenjem. Otplate kredita pojele bi nam cijelu akumulaciju i definitivno nas uvele u začarani krug ovisnosti iz kojega je nemoguće izaći. Zbog toga je potrebno preispitati već donešenu odluku. Osnovu za to moguće je naći u povredi zakonskih odredbi koje su se morale poštovati prilikom donošenja odluke o lokaciji nuklearne elektrane Prevlake. Time bi se otvorila šansa za artikulaciju i agregaciju alternativnog interesa koji je najtješnje povezan s osnovnim vrijednosnim orijentacijama samoupravnog sistema.

Inge Perko—Šeparović

ALTERNATIVE INTEREST

Summary

The author defines the alternative interest as an interest aiming at radical change of the condition. Being an objective interest, it is global in scope. The framework of the aggregation of alternative interest depends on the degree to which it becomes a subjective interest. The attempts at articulation and aggregation of the alternative interest encounter resistance of the protagonists of the so-called institutional interests, as well as of those they have succeeded in manipulating. In analyzing the constitutional-legal possibilities for the articulation of the alternative interest in Yugoslav society, the author suggests that these are mainly local in character, even though they represent the interest of an extremely wide section of subjects. A good example of this is the mode of decision-making on the site of the nuclear power plant in Prevlaka. The decision was made by the Parliament of Croatia on the basis of the opinion of the Communal Assembly of Dugo Selo. In examining this mode of decision-making, as well as the economic, ecological and political profitability and justification of nuclear power plants in general, the author calls for a re-examination and reversal of the decision to locate the nuclear plant in Prevlaka.

24 Jan Willem Storm van Leewen, »Nuclear Uncertainties — Energy Loans for Fission Power«, *Energy Policy*, Vol. 13, br. 3, lipanj 1985, str. 253—266, naročito 266.